

УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА: КОНСОЛІДАЦІЙНИЙ ДОСВІД ТА АНТИКОЛОНІАЛЬНІ (АНТИРАДЯНСЬКІ) ПРАКТИКИ

УДК 3-047.272(477) + 929:930Пріцак

Тетяна Антонюк

МІЖНАРОДНЕ ВИЗНАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГУМАНІТАРНОЇ НАУКИ ЯК ГОЛОВНИЙ НАУКОВИЙ ЗДОБУТОК ОМЕЛЯНА ПРИЦАКА

Досліджено внесок Омеляна Йосиповича Прицака (7.04.1919–29.05.2006) у розвиток закордонних українознавчих студій як важливий чинник консолідації світового українства постколоніальної доби та міжнародного визнання української науки. З'ясовано мотиви становлення вченого як дослідника історії України та творця «Гарвардського чуда». Подано імена вчених – вчителів О. Прицака, які вплинули на формування його як універсального науковця і патріота, який усвідомив роль науки як основи культури і поступу нації та держави. Проаналізовано організаційні заходи вченого по створенню наукової бази для українознавчих дисциплін, а саме трьох українознавчих кафедр в структурі Гарвардського університету: історії України, українського мовознавства та української літератури. Розкрито принципи організації наукової українознавчої школи О. Прицака у Гарвардському університеті та концептуальні основи її діяльності, що передбачали світовий рівень розвитку української гуманітарної науки та міжнародне її визнання. Акцентовано увагу на практиці організації наукової діяльності вченими українського зарубіжжя як важливого чинника збереження української ідентичності та консолідації світового українства. Показано роль О. Прицака у подоланні ізоляції української гуманітарної фундаментальної науки та інтеграції її у світовий культурний контекст. Розкрито особистість вченого як теоретика і практика утвердження національної ідентичності, реального патріота та державотворця, автора моделі академічної української науки за межами України. О. Прицак підніс українські студії на рівень світової науки, будучи інтелектуальним лідером в утвердженні престижу української гуманітарної науки за кордоном, він вважав цю справу найголовнішою у своєму житті. Відзначено спроби перенесення досвіду організації академічної наукової діяльності в діаспорі на терени материкової України після проголошення незалежності у 1991 році.

Ключові слова: Омелян Прицак, закордонні українознавчі студії, Український науковий інститут Гарвардського університету, українська ідентичність, гуманітарна наука, державність.

Tetiana Antonjuk

INTERNATIONALLY ACKNOWLEDGED UKRAINIAN HUMANITIES AS THE MAIN SCHOLASTIC ACHIEVEMENT OF OMELJAN PRITSAK

The contribution of Omeljan Pritsak (7.04.1919-29.05.2006) to the development of Ukrainian studies abroad as an important factor in consolidating world Ukrainians' unification of the post-colonial period and the international recognition of Ukrainian science has been investigated. The underlying reasons that prompted the scientist to become a researcher of Ukrainian history and to create the "Harvard miracle" were found out. The names of the scholars as well as the teachers of O. Pritsak that have affected his formation as a universal scientist and a patriot who faced up to the role of science as a framework of culture and development of nation and state were submitted. The scientist's institutional arrangements in the area of building up scientific basis for the disciplines in Ukrainian studies were analyzed, in particular the relations regarding formation of the three departments of Ukrainian studies within the structure of Harvard University that are as follows: Ukrainian History, Ukrainian Linguistics and Ukrainian Literature. It was revealed the principles of organizing the scientific Ukrainian school of O. Pritsak at Harvard University and the conceptual underpinnings of its activity that allowed for the attainment of a world-class level of development of Ukrainian humanities and its international recognition. Attention is drawn to the practice of organizing scientific activities by Ukrainian foreign scientists as an important factor in preserving Ukrainian identity and consolidating world Ukrainians' unification. The role of O. Pritsak in overcoming the isolation of Ukrainian humanitarian fundamental science and its integration into the world cultural context is shown. It was described the personality of the scientist as a theorist and a practitioner of establishing a national identity, a real patriot and the state creator, the author of the model of academic Ukrainian science outside of Ukraine. The attempts which have been made to transfer the experience of organizing academic research activities in the diaspora to the territory of a mainland Ukraine following the proclamation of independence in 1991 are noted.

Key words: Omeljan Pritsak, Ukrainian studies abroad, the Harvard Ukrainian Research Institute, Ukrainian identity, humanities, statehood.

Постановка проблеми. Закордонні українознавчі студії, засновані і розбудовані українськими науковими силами, є вагомим здобутком світового українства, одним із визначальних чинників консолідації українства в умовах боротьби за відродження державності України й утвердження її як суб'єкта міжнародного співтовариства. Видатним українським ученим, що плідно трудився в сфері гуманітарних наук у ХХ – на початку ХХІ ст. був Омелян Прицак, який своїми дослідженнями і організаційною діяльністю забезпечував визнання української науки в світі, сприяв її реформуванню в материковій Україні. Внесок О. Прицака у розбудову українознавчих студій у вільному світі, на жаль, в Україні ще мало відомий широкому колу читачів. У фонді відділу зарубіжної україніки Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського зберігається література, яка дає змогу осягнути цю найголовнішу, за словами самого О. Прицака, складову його наукової діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій. Роль видатного українського вченого Омеляна Прицака в розвитку української науки, його життя і діяльність протягом останнього десятиліття досліджували в діаспорі і Україні Н. Гумницька [1], П. Магочій [3], А. Портнов [4], М. Рябчук [7], Г. Трегуб [8], О. Ясь [10] та інші науковці. Проте вперше предметом дослідження виступають українознавчі студії в діаспорі як чинник консолідації українства у вільному світі та роль діяльності вченого щодо перспектив міжнародного визнання української гуманітарної науки.

Метою дослідження є наукова і організаційна діяльність видатного вченого орієнталіста, історика, філолога О. Й. Прицака по створенню і розвитку українознавчих студій в українському зарубіжжі та спроба перенесення такого досвіду в Україну в умовах незалежності.

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. Шлях до наукового універсалізму вченого дуже цікавий і повчальний. З раннього дитинства О. Прицакові в родині прищеплювали ідентичність поляка, але допитливий розум і оточення спонукали його до пошуку істини щодо свого етнічного походження, результатом якого було відкриття своєї українськості. Цей перший особистий досвід усвідомлення своєї ідентичності і досвід дослідницької роботи в значній мірі визначили наукові інтереси вченого, мотивували його на пошуки витоків українського народу та дослідження української історії. Закінчивши гімназію в Тернополі, з осені 1936 р. О. Прицак студіював у львівському університеті світову та українську історію, а також сходознавство. Становлення вченого здійснювалося під впливом відомих науковців, які розглядали талановитого учня і допомагали його професійному

розвитку та самореалізації. Одним із його перших учителів, який зацікавив юного дослідника науковими студіями, був Теофіл Коструба. Працюючи під його керівництвом, О. Прицак написав розвідку про «Рід Скоропадських», що вийшла окремою книжкою у 1938 р. і була першою публікацією майбутнього вченого. Т. Коструба готував курс середньовічної історії України і потребував подати в ньому аналіз давніх арабських джерел, що дало можливість О. Прицаку вдосконалити практику історико-дослідника, коли він, заглиблюючись в середньовічні арабські тексти одночасно аналізуючи їх, набув великого існуючого досвіду професії історика. Т. Коструба увів О. Прицака до бібліотеки НТШ, до Історико-джерелознавчої Комісії, познайомив його з обома директорами бібліотеки НТШ В. Дорошенком і І. Кривецьким, які також долучилися до становлення О. Прицака як науковця. Першим рефератом О. Прицака в Комісії був звіт про його улюблену тоді книжку І. Крип'якевича «Українське життя в давні часи. І. Княжа доба» (Львів, 1934). У львівський період О. Прицак стає учнем І. Крип'якевича і розпочинає свої дослідження мазепинської доби [5, с. 67–68].

Сходознавчими вчителями О. Прицака були відомі вчені – провідний монголіст та історик Середньої Азії Владислав Котвич (1872–1944), історик, мовознавець, сходознавець Агатангел Кримський (1871–1942), німецький сходознавець Ріхард Гартман (1881–1965), іраніст Ганс Гейнріх Шедер (1896–1957). Їх вплив на становлення О. Прицака-орієнталіста був надзвичайно вагомим. Він захопився сходознавством і багато потрудився в цьому напрямку, напрацювавши вагомий здобуток для української науки. О. Прицак зробив гідний внесок у розвиток світової орієнталістики як науковець-дослідник і організатор міжнародних наукових осередків, зокрема Societas Uralo-Altaica, Uralo-Altaische Jahrbucher, Permanent International Altaistic Conference. О. Прицак є автором близько 1000 наукових праць зі сходознавства та історії України. Зокрема, «Караханідські студії», «Староболгарський список князів», «Підстави тюркської філології», «Хазарсько-єврейські документи Х століття», «Слов'яни і авари», «Походження Русі», «Що таке історія України?», «Історіографія та історіософія Михайла Грушевського», «Шевченко-пророк» [10, с. 15–16].

А. Кримський широко притягнув до вивчення середньовічної історії Близького Сходу західно-європейські та слов'янські джерела. Великий вплив на О. Прицака мали дві праці А. Кримського: «Мусульманство і його будучність» (Львів, 1904) та «Тюрки, їх мова та література» (Київ, 1930). Короткий час (квітень – жовтень, 1940) О. Прицак навчався у Києві, в аспірантурі Інституту мовознавства АН УРСР у А. Кримського, де познайомився з його

лабораторією-бібліотекою, методом праці та талантом аналізувати східні джерела. Наукові зустрічі О. Прицака з А. Кримським торкалися переважно історії Хозарського каганату, який А. Кримський слушно уважав прямим попередником Київської держави. О. Прицак багато часу присвячував історії Хозар, завдячуючи своєму вчителю А. Кримському, який увів його в ту дуже цікаву царину історії України.

Навчання у Львівському, Берлінському та Геттингенському університетах, викладання в університетах Геттингена, Гамбурга, Сієтлу, Кембриджа надали вченому можливість вивчити досвід організації і розвитку європейської і світової академічної науки і освіти, глибше усвідомити проблеми української наукової і освітньої сфери та необхідність працювати на імідж української гуманітарної науки, яка в науковому світі не користувалася авторитетом. Заідеологізованість та фальсифікація української історії, як і всесвітньої та інших гуманітарних наук в радянській історіографії, не сприяли її міжнародному визнанню. Низький рівень в Україні гуманістичних наук, зокрема, як наслідок постійних чисток поміж інтелектуалістами, спонукав ученого світового рівня, який досягнувши рівня слави і ставши відомим і визнаним у колі спеціалістів-професіоналів, науковців-теоретиків, присвятити другу половину свого насиченого творчого життя (початок 60-х років ХХ століття) організаційним проблемам становлення української гуманітарної науки та плеканню молодого покоління вчених-українознавців європейського рівня. О. Прицак прагнув вивести українську гуманістичну науку з ізоляції, домогтися її міжнародного визнання. «Подібно як держава – наука може існувати й розвиватися нормально тільки тоді, коли має міжнародне визнання. Тому не диво, що міжнародний науковий світ з недовір'ям ставиться до догм українських науковців, які випродукувалися в системі ізоляції», – писав він у своїй відомій праці «Чому катедри українознавства в Гарварді?» [6, с. 69].

Отже, справа міжнародного визнання української гуманітарної науки стала головною метою наукової діяльності вченого. Він зазначав: «<...> від тринадцятого року життя, я почав вивчати різні східні мови, такі, як арабська, турецька, перська, єврейська, до китайської і т. д. І мені прийшло розуміння того, що Україну можна тільки трактувати в системі світової історії, не лише в системі Європи, але й Азії. Моя особиста біографія була така, що в різні часи натиск був або на різні східні дисципліни, або на українські. Від 1975 року я є офіційно професором української історії. До того часу я в тому самому Гарварді був професором центральноазійської історії. Це для мене в ніякому випадку не є протиріччям, бо, очевидно, історія центральної Азії чи східної Азії мала, так, як і сьогодні, вплив на історію України» [2].

Учений наголошував, що українська наука стоїть у нерівних умовах з наукою її державних

сусідів. «<...> наукова база української ідентичності є продуктом в основному досить скромних можливостей, <...> що тривали не більше як чверть століття: у 1894–1914 роках – діяльність українських професорів Львівського університету і наукових закладів НТШ у Львові під керівництвом Михайла Грушевського та у 1924–1930 роках – діяльність наукових закладів ВУАН під керівництвом того ж [Грушевського] у Києві, Д. Багалія у Харкові та М. Слабченка в Одесі [6, с. 65].

Омелян Прицак розпочав свій «похід» за збереження української ідентичності й державності через утвердження української науки, вільне входження її у світовий інтелектуальний простір [5, с. 61–78]. Він повторив подвиг свого великого Вчителя Агатангела Кримського через майже сорок років, розбудувавши разом із соратниками Малу українську наукову академію на американському континенті. Цьому передувала досить плідна наукова і мистецька діяльність української еміграції міжвоєнного періоду у Чехо-Словаччині, Німеччині, Польщі, Австрії, де успішно працювала низка навчальних і науково-дослідних інституцій. Там створилися «празька поетична школа», «празька археологічна школа», «празька мистецька школа», доробок яких є і донині гордістю не лише української, але європейської культури [6, с. 114–118].

Серед науковців, що невтомно працювали на збереження української ідентичності та консолідації українства, розсіяного світами, такі відомі імена, як Іван Горбачевський, Дмитро Чижевський, Олександр Кандиба, Олександр Колесса. Результативною була, особливо у повоєнний час, діяльність Європейського НТШ, яке забезпечило силами невеликого числа подвижників (Володимира Кубійовича, Аркадія Жуковського та ін.) створення десяти томної Енциклопедії Українознавства у Сарселі (Франція), а перед тим видало третю томну Енциклопедію Українознавства у Мюнхені (Німеччина, 1949). Реальні здобутки українських науковців у материковій Україні без урядової підтримки та в діаспорі за підтримки лише свідомого свого завдання громадянства, вселяли О. Прицаку надію, що розбудова українознавчих студій Гарвардського університету можлива. Як віце-президент Української Вільної Академії Наук у Нью-Йорку Омелян Прицак серйозно опрацював засоби порятунку українства – «створення сильної атрактивної вихідної бази – вільної науки» [5, с. 75].

1964–1973 рр. вчений працює над створенням українознавчого центру у Гарвардському університеті, керує кампанією зі збору коштів серед української громади Америки для втілення цієї ідеї. Невтомно працюючи над реалізацією свого задуму, О. Прицак заснував у 1968 р. кафедру історії України у найбагатшому, найдавнішому (1636) та найпрестижнішому університеті США, з якої у 1973 р. його стараннями постав Український науковий інститут Гарвардського університету (УНІГУ). Вчений ініціював та заснував англomовний науковий журнал

«Гарвардські українознавчі студії» (1977), ініціював і реалізував «Гарвардський проект Тисячоліття» (1988), важливою частиною якого було видання «Гарвардської Бібліотеки Давнього Українського Письменства» (планувалося 150 томів), заснував Міжнародну Асоціацію Україністів (МАУ) (1989 р.). Окремим освітнім проектом УНІГУ стала восьмитижнева інтенсивна програма для студентів – Літня школа, що від 1971 року є частиною навчальної програми Гарвардської літньої школи. До програми входять курси української мови початкового, середнього та найвищого рівнів, курси й семінари з історії, літератури, культури, етнології, релігії, соціології, політики та міжнародних відносин. З 1973 по 1989 роки О. Прицак був директором Українського наукового інституту Гарвардського університету, протягом 1975–1990 років – завідувач кафедри української історії ім. Михайла Грушевського Гарвардського університету. Керуючись принципом постійності і найбільшої доцільності, О. Прицак зосереджує увагу не на викладанні, а на підготовці до самостійної праці нової генерації дослідників. Заплановані три українознавчі кафедри історії України, українського мовознавства і української літератури вирішено було розмістити відповідно: в системі департаменту історії, так як українська історія є складовою частиною світової історії; в системі департаменту славістики, так як українська мова належить до слов'янських мов і не можна її вивчати в ізоляції; в системі департаменту порівняльної літератури, що забезпечить безпосередній контакт зі своєю теорією і осягнення літературознавства передових народів [6, с. 75–83].

Концепція О. Прицака охоплювала цілий гуманітарний блок, адже ці науки формують ідентичність, розкривають суть народу. В основу розбудови Українського Гарвардського Центру вчений заклав концепцію класичного європейського університету, основними принципами якої є поєднання освіти і науки, демократизм і самоврядність. О. Прицак залучав кращих українських науковців до праці в Українському науковому інституті Гарвардського університету, зокрема, він запросив до викладання на новоствореній кафедрі історії України Олександра Оглоблина, працював над тим, щоб залучити Наталію Полонську-Василенко, Бориса Крупницького, філолога й фольклориста Ореста Зілинського (сина Івана Зілинського). Відразу по створенні трьох кафедр О. Прицак започаткував роботу наукового семінару, який працював за всіма правилами й стандартами німецьких університетів, де головною була наука. Молоде покоління мало вчитись у маститих науковців. У журналі «Harvard Ukrainian Studies» друкувались україністи й славісти з усього світу. Крок за кроком невтомний вчений будував національну українську науку як інтегральну частину загальносвітової, прищеплював її на американський ґрунт. Він розробив концепцію, стратегію, структуру моделі українознавчої науки на американському континенті, реалізація якої мала

вирішити проблеми становлення української фундаментальної науки та інтеграції її у світовий науковий простір. Піднесення українознавчих студій до світового рівня, на думку О. Прицака, має здійснюватися на таких принципах:

1. Наука займає в системі культури основне значення, як її теоретична база, сума досвіду та джерело натхнення.

2. Народ як державна нація ідентифікує свою окремішність через свою національну культуру, а значить через національну науку.

3. Гуманітарні науки – насамперед мова, література, історія – належать до націєтворчих наук, становлять єдність і вивчаються паралельно.

4. Стислі науки — технічні, природничі – є універсальними і тому у збереженні національної ідентичності відіграють другорядну роль (хоч і вкрай важливу).

5. Наука, для свого становлення та розвитку потребує фінансів, матеріальної бази (нерухомість, бібліотека, видавництва), кадрів з вишколом світового рівня.

6. Розбудувати науковий центр в Україні, а тим паче за її межами можна за наявності наукового лідера енциклопедичних знань, універсального світогляду й авторитету, виняткової волі, цілеспрямованості, скромності, жертвовності та посвяти [1].

О. Прицак проявив себе тим науковим лідером, якому під силу було реалізувати ідеї, які базувалися на зазначених принципах. Вчений та його однодумці-науковці розгорнули активну фахову діяльність у 60-х роках ХХ ст., підготували наукові кадри найвищої кваліфікації і забезпечили публікацію значної кількості наукових праць з українознавства, створили власну наукову школу україністів, які вперше трактували історію України в широкому всесвітньо-історичному баченні. До чільних представників цієї школи належать Е. Андіївська, О. Андриєвська, М. Богачевська, Г. Грабович, З. Когут, П. Магочі, Ф. Сисин, О. Субтельний, Р. Шпорлюк та ін. [8].

У 1990 р. О. Прицака було обрано іноземним академіком Академії наук України, він переїхав в Україну і розгорнув наукову діяльність: виступив співзасновником Археографічної комісії та її спадкоємця – Інституту української археографії та дже-релознавства ім. М. С. Грушевського НАН України; заснував і очолив при Київському національному університеті імені Тараса Шевченка першу в Україні в пострадянський час кафедру історіософії; розпочав викладання історіографії та історіософії в Київському державному університеті імені Тараса Шевченка, започаткував у ньому роботу наукового семінару (за зразком семінару у Гарварді), щоб виховувати молодих науковців; відродив українське сходознавство, створив і очолив Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України. У 1991–1996 рр. був директором Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України [4].

Омелян Прицак підніс українські студії на рівень світової науки, будучи інтелектуальним лідером в утвердженні престижу української гуманітарної науки за кордоном, він вважав цю справу найголовнішою у своєму житті. Сам оцінив жертвну працю в ім'я тривалої і гідної перспективи України й українства, зазначивши: «Свою працю над створенням Українського Наукового Центру у системі Гарварду та названі розгалуження я вважаю більшим вкладом в українську науку, завершенням мого шляху історика України, як усі мої понад 800 наукових праць (книг, статей, рецензій) із різних ділянок історії і філології України та всієї Євразії» [9]. Універсалізм вченого належно поцінований науковими установами світу. У 1970 р. його обрано членом Американської академії мистецтв і наук, у 1985 р. надано звання Почесного доктора літератури Альбертського університету (Канада). О. Прицак був обраний членом Турецької академії мови, Латвійської академії, численних міжнародних наукових товариств.

Висновки. Отже становленню української академічної науки Омелян Прицак надавав державної ваги, справедливо вважав її теоретичною базою збереження національної ідентичності, національної і людської гідності, основою розбудови модерної Української Держави як рівноправного суб'єкта культурних, інтелектуальних націй. Вчений поставив «перед Українським Гарвардом завдання далекосяжного значення – праця, яка має дати наслідки не тільки сьогодні, але й в черговому столітті...допомогти українському молодому поколінню підвищити свою професійну кваліфікацію, інтегрувати українознавство у міжнародні наукові структури, зміцнювати міжнародні зв'язки країни в науковій і культурній сферах» [7].

Втілення у життя наукового проекту О. Прицака має визначальне значення для утвердження української нації, української гідності, консолідації світового українства в умовах відродження і утвердження України. Без урядової підтримки, спираючись лише на допомогу свідомого українства діаспори, за короткий час вченому вдалося розбудувати академічну українознавчу галузь з усією інфраструктурою, яка крок за кроком долає стереотипи щодо української науки, утверджує її міжнародне визнання, а разом з тим і українську ідентичність та державність.

1. Гумницька Н. Омелян Прицак – автор показової моделі українознавчих досліджень у Гарвардському Університеті. 2010. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://miok.lviv.ua/?p=384>

2. Дюк Н. Історія і українці в очах професора Омеляна Прицака: інтерв'ю / Українська літературна газета. 2012, жовт. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://litgazeta.com.ua/interviews/istoriya-i-ukrayintsi-v-ochah-profesora-omelyana-pritsaka/>

3. Маґочий П. Національні культури і університетські катедри: інавгураційна лекція, 22 жовтня 1980 / Павло Маґочий / Вст. зауваж. Артура М.

Кругера і заключн. зауваж. Омеляна Прицака. – Торонто, Онтаріо: Катедра Українознавчих Студій Торонтський університет, 1980. – 23 с.

4. Портнов А. Омелян Прицак – історик модерної України / Андрій Портнов // Україна модерна. Стандарти науки і академічне середовище. Київ–Львів: Критика, 2007. – 12 (1). – С. 137 – 148. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://uamoderna.com/images/archiv/12_1/8_UM_12_Portret_Portnov.pdf

5. Прицак О. Мій шлях історика / О. Прицак. Прицак О. Історіософія та історіографія Михайла Грушевського. – К., Кембридж: АН України, Археологічна комісія, Ін-т укр. археології; Укр. науковий ін-т Гарвардського ун-ту, 1991. – 78 с.

6. Прицак О. Чому катедри українознавства в Гарварді? Вибір статей на теми нашої культурної політики (1967–1973) / Омелян Прицак. – Кембридж, Масс, Нью Йорк, Н. Й.: Фонд катедр українознавства, 1973. – 188 с.

7. Рябчук М. Чверть століття Літньої Школи / Микола Рябчук // Свобода. – 1996. – 17 серп.

8. Трегуб Г. Професор Торнадо // Тиждень ua. 2016. 27 бер. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://tyzhden.ua/History/160877>

9. Що нового в українознавстві? Обіжний листок Фонду Катедр Українознавства. – 1999. – Ч. 159.

10. Ясь О. В. Прицак Омелян Йосипович / О. В. Ясь. Енциклопедія історії України: У 10 т. Т. 9: Прил – С / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 2012. – Т. 9: Прил. – С. 15.

References

1. Humnytska N., 2010. *Omelian Pritsak – avtor pokazovoi modeli ukrainoznavchyykh doslidzhen u Harvardskomu Universyteti* [Omeljan Pritsak is the author of an illustrative model of Ukrainian studies at Harvard University]. URL: <http://miok.lviv.ua/?p=384> [in Ukrainian].

2. Diuk N., 2012. *Istoriia i ukraintsi v ochakh profesora Omeliana Pritsaka: intervju* [History and Ukrainians in the eyes of professor Omeljan Pritsak: an interview.]. *Ukrainska literaturna gazeta. zhovt.* URL: <http://litgazeta.com.ua/interviews/istoriya-i-ukrayintsi-v-ochah-profesora-omelyana-pritsaka/> [in Ukrainian].

3. Magochyi P., 1980. *Natsionalni kultury i universytetski katedry: inavguratsiina leksiia, 22 zhovtnia 1980* [National Cultures and University Chairs: an inaugural lecture, October 22, 1980] / Vst. zauvazh. Artura M. Krugera i zakliuchn. zauvazh. Omeliana Pritsaka. Toronto, Ontario. Katreda Ukrainoznavchyykh Studii Torontskyy universytet [in Ukrainian].

4. Portnov A., 2007. *Omelian Pritsak – istoryk modernoi Ukrainy* [Omejyan Pritsak is a historian of modern Ukraine]. *Ukraina moderna. Standarty nauky i akademichne seredovyshe.* Kyiv–Lviv. Krytyka. № 12 (1). S. 137–148. URL: http://uamoderna.com/images/archiv/12_1/8_UM_12_Portret_Portnov.pdf [in Ukrainian].

5. Pritsak O., 1991. *Mii shliakh istoryka* [My path as a historian]. Pritsak O. *Istoriiosofiia ta istoriografiiia*

Mykhaila Hrushevskoho. K., Kembrydzh. AN Ukrainy, Arkheolohichna komisiia, In-t ukr. arkheolohii. Ukr. naukovyi in-t Harvardskoho un-tu. 78 s. [in Ukrainian].

6. Pritsak O., 1973. *Chomu katedry ukrainoznavstva v Harvardi? Vybir stattei na temy nashoi kulturnoi polityky (1967–1973)* [Why are there the Ukrainian Studies Department at Harvard? The selected issues on the themes of our cultural policy (1967-1973)]. Kembrydzh. Mass. Niu York. N. Y. Fond katedr ukrainoznavstva [in Ukrainian].

7. Riabchuk Mykola, 1996. *Chvert stolittia Litnoi Shkoly* [A quarter of a century of the Summer School]. Svoboda. 17 serp. [in Ukrainian].

8. Trehub H., 2016. *Profesor Tornado* [Professor Tornado]. Tyzhden ua. 27 ber. URL: <http://tyzhden.ua/History/160877> [in Ukrainian].

9. 1999. *Shcho novoho v ukrainoznavstvi ?* [What's new in Ukrainian studies?]. Obizhnyi lystok Fondu Katedr Ukrainoznavstva. Issue 159 [in Ukrainian].

10. Yas O. V., 2012. *Pritsak Omeljan Yosypovych* [Pritsak Omeljan Yosypovych]. Entsyklopediia istorii Ukrainy: U 10 t. T. 9. Pryl. S / Redkol. V. A. Smolii (holova) ta in. K. Naukova dumka. Vol. 9. Pryl. S. 15 [in Ukrainian].